

Marzena Chrobak
Uniwersytet Jagielloński
marzena.chrobak@uj.edu.pl

O normę dla bibliografii przekładów

Nie sposób mówić o historii czy panoramie przekładu bez kompletnej bazy danych przekładów, która pozwoliłaby zauważyć wszystkie ważne zjawiska i potwierdzić intuicje badaczy. Dla literatury tłumaczonej na język polski baza taka jednak nie istnieje. Istnieją bibliografie częściowe, dla poszczególnych okresów historii, autorów, języków, gatunków; tytułem przykładu omówię kilka z nich.

Pomnikiem bibliografii przekładowej dla okresu PRL (bez ostatniej dekady) jest niewątpliwie *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski*, red. Stanisław Bębenek, oprac. Halina Michałak [et al.], Czytelnik, Warszawa, t. 1: *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski wydanej w latach 1945-1976 [Z literatur krajów kapitalistycznych i rozwijających się]*, 1977; t. 2: *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski wydanej w latach 1945-1977 [Z literatur krajów socjalistycznych]*, 1978; t. 3: *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski wydanej w latach 1977-1980*, 1983. Ta powstała z inicjatywy Naczelnego Zarządu Wydawnictw monumentalna – ponad 13 000 haseł – publikacja, niewątpliwie cenna dla literaturo- i przekładoznawców, posiada pewną ułomność, zapowiadaną już w tytule: wymienia tłumaczenia wydane w latach 1945-1977, zatem obejmuje też tłumaczenia powstałe wcześniej i wznowione w omawianym okresie, zaś przy wznowionych nie podaje numeru wydania, informując tym samym bardziej o rynku wydawniczym niż o ówczesnych praktykach przekładowych.

W późniejszych latach nie próbowano już wyodrębnić megadanych dotyczących literatury tłumaczonej z bibliografii ogólnoliterackich, takich jak *Przewodnik Bibliograficzny i Polonica zagraniczne*¹ Biblioteki Narodowej, aktualizowane na bieżąco, czy *Polska bibliografia literacka* redagowana przez Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, gdzie w roku 2015 można znaleźć dane doprowadzone do roku 2002. Ta ostatnia zawiera informacje o dziełach i ich recepcji oraz dział „Literatury obce” obejmujący literatury nowożytne i starożytne, narodowe i ponadnarodowe, np. słowiańskie czy skandynawskie. Zawartość wszystkich tych bibliografii prezentowana jest od pewnego czasu (PB od 1973 r., PBL od 1988 r.) w postaci bazy danych dostępnej w Internecie²; od roku 2009 tygodniowe i roczne zeszyty PB ogłaszane są także w formacie PDF. Zawierają luki i nieścisłości, zapewne nieuniknione w przedsięwzięciach o takiej skali, których zakres niekiedy jednak irytuje badaczy³. Nieocenione do badań nad pojedynczym autorem, tłumaczem lub dziełem, wymagają wprawy, cierpliwości, mozolnych i czasochłonnych manewrów na etapie kwerendy i przetwarzania danych dla szerszej zakrojonych projektów badawczych.

Bibliografie narodowe zasilają *Index Translationum*, ogólnoświatowe przedsięwzięcie zainicjowane w 1932 r. pod auspicjami UNESCO. Opasłe tomy zastąpiła w 1979 r. gigantyczna baza danych, ponad 2 000 000 rekordów dotyczących utworów należących do różnych działów piśmiennictwa (w tym literatury pięknej i literatury naukowej), obejmująca obecnie przekłady opublikowane w latach 1979-2009 w ponad stu państwach członkowskich UNESCO⁴. Oprócz różnorodnych możliwości

¹ Istnieją natomiast bibliografie przekładów literatury polskiej: *Literatura polska w przekładach 1971-1980*, Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny 2008; *Literatura polska w przekładach 1981-2004*, Biblioteka Narodowa. Instytut Bibliograficzny 2005, oraz baza danych „Przekłady literatury polskiej” uzupełniana na bieżąco od 1971 r.

² <http://pbl.ibl.poznan.pl>.

³ Pisze o nich np. Ryszard Siwek [2004]. Krakowski romanista sygnalizuje luki oraz liczne przypadki niewłaściwej klasyfikacji narodowej, gdy pisarze belgijscy przedstawiani są jako Francuzi. Dziesięć lat później klasyfikacja narodowa pisarzy tworzących w wielkich wspólnych językach nastęrcza jeszcze większych trudności, por. *Nowa Dekada Krakowska*, 3/4: *Jak być dziś pisarzem francuskim?*, 2015.

⁴ http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=7810&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

przeszukiwania bazy autorzy oferują szereg statystyk, takich jak: liczba tłumaczeń opublikowanych w danym kraju, liczba wydawców, liczba tłumaczeń z danego języka, liczba tłumaczeń na dany język w ujęciu chronologicznym, najczęściej tłumaczeni autorzy, języki itp.

Badacze, którym nie wystarczają te ogólne bazy, mozolnie przeszukują katalogi największych księżnic polskich, Biblioteki Narodowej, Biblioteki Jagiellońskiej, przydatne, rzecz jasna, bogate, lecz niekompletne i słabo powiązane (np. w katalogu Biblioteki Narodowej wyszukiwanie powieści autorstwa Laury Esquivel w kategorii „Literatura meksykańska XXI wieku” przynosi tylko jeden wynik, natomiast po wpisaniu jej nazwiska pojawia się siedem pozycji). Ewentualnie tworzą bibliografie na własną rękę, według własnych zainteresowań, na potrzeby własnych projektów badawczych. W sprzyjających okolicznościach niektóre z nich zostają doprowadzone do stanu publikowalności i udostępnione szerszemu gronu użytkowników. Dobry przykład stanowi zakrojony z rozmachem informator bibliograficzno-teatrograficzny *Dramat obcy w Polsce. Premieri, druki, egzemplarze 1765-1965*, praca zespołowa pod kier. Jana Michalika, Księgarnia Akademicka, Kraków, t. 1: *A-K*, 2001; t. 2: *L-Z*, 2004; Stanisław Hałabuda, Jan Michalik, Anna Stafiej, *Dramat obcy w Polsce. Premieri, druki, egzemplarze 1966-2002*, 2007⁵. Podziw budzi także obejmująca równie szeroki zakres – pięć wieków i dwa typy literatury narodowej: dramat z operą oraz poezję – poprzedzona obszernym, liczącym ponad 50 stron omówieniem praca Jadwigi Miszalskiej, Moniki Gurgul, Moniki Surmy-Gawłowskiej, Moniki Woźniak⁶ *Od Dantego do Fo. Włoska poezja*

⁵ Informacje o premierach znajdują się w aktualizowanej na bieżąco Bazie Realizacji na portalu E-teatr.pl, utworzonym w 2004 r. przez Dział Dokumentacji Instytutu Teatralnego im. Zbigniewa Raszewskiego w Warszawie.

⁶ Warto też odnotować wysiłki bibliograficzne Moniki Woźniak w zakresie literatury dziecięcej. Badaczka ta jest autorką bibliografii edycji dla dzieci tłumaczonych z języka polskiego na język włoski oraz z języka włoskiego na język polski wydanych do roku 1945, w: Monika Woźniak, Katarzyna Biernacka-Licznar, Bogumiła Staniów, *Przekłady w systemie małych literatur. O włosko-polskich i polsko-włoskich tłumaczeniach dla dzieci i młodzieży*, Adam Marszałek, Toruń 2014, kontynuowanej w: eadem, *Bibliografia edycji dla dzieci tłumaczonych z języka włoskiego na język polski wydanych w latach 1945-2012*, [on-line] <http://www.marszalek.com.pl/italicawratislaviensia/bld/3.pdf>; a także „Przeglądu bibliograficznego polskich i wydanych w Polsce prac i artykułów o przekładzie literatury dziecięcej”.

i dramaty w Polsce (od XVI do XXI wieku), Collegium Columbinum, Kraków 2007, oraz tychże auterek bibliografia przekładów prozy *Od Boccaccia do Eco. Włoska proza narracyjna w Polsce (od XVI do XXI wieku)*, Collegium Columbinum, Kraków 2011. Informacje na temat literatury dawnej zostały poprawione i uzupełnione w: Jadwiga Miszalska, *Z ziemi włoskiej do Polski. Przekłady z literatury włoskiej w Polsce do końca XVIII wieku*, Collegium Columbinum, Kraków 2015. Podtytuły zapowiadają skalę projektu, lecz daty wydania wskazują na górną granicę czasową. Należy ubolewać, że z powodów finansowych nie doszło do realizacji pierwotnego zamiaru prezentacji i kontynuacji obu bibliografii w postaci on line.

Jako ostatni przykład bibliografii cząstkowej, tym razem dotyczącej literatury pewnego kręgu językowego, przytoczę towarzyszącą historii tejsze literatury – a zarazem ukrytą w niej – listę „Literatura arabska w przekładach polskich 1945-1989” w opracowaniu Barbary Wrony, w: Józef Bielawski et al., *Nowa i współczesna literatura arabska 19 i 20 w. Literatura arabskiego Maghrebu* (PWN, Warszawa 1989, s. 652-672). Także i ona nie znalazła kontynuatora, choć zapowiadał się na niego Marcin Michalski, który skromną listą powieści przełożonych na język polski po 1984 r. zamknął swoje studium „Literatura niemal nieobecna – polskie przekłady współczesnych powieści arabskich” (*Przekładaniec*, 21, 2009, s. 180-195).

Osobnych bibliografii – lub rozdziałów w bibliografiach – doczekali się wyłącznie tłumacze posiadający znaczący dorobek autorski, tacy jak Jerzy Ficowski, Czesław Miłosz, Maciej Słomczyński czy Tadeusz Żeleński-Boy.

Bibliografie sporządzane w ramach projektów badawczych cechują się ograniczeniem czasowym: po zamknięciu projektu zwykle nie są kontynuowane. Pod tym względem, paradoksalnie, ustępują korpusom stworzonym przez społeczności inne niż naukowe, np. przez społeczności fanów, które są w stanie prowadzić długofalowe projekty, zwykle w zakresie literatury popularnej.

Przekładaniec, 22-23, 2009, s. 283-292, [on-line] <http://www.ejournals.eu/Przekladaniec/2009/Numer-22-23/art/3008>, obejmującego 167 pozycji z okresu od 1947 do 2009 r. Wyniki tych wysiłków są jednak fragmentaryczne i rozproszone, co utrudnia potencjalnym badaczom dostęp do nich.

Na portalu miłośników literatury fantastycznej⁷ znajduje się katalog utworów tłumaczonych na język polski od 1831 r. (*Jaszczur* Balzaka) po czasy współczesne, uzupełniany na bieżąco. Oferuje spore możliwości przeszukiwania: według kryterium chronologicznego, w oparciu o datę wydania tekstu wyjściowego, według autora, tytułu, rankingu, formy wydawniczej (powieść, zbiór opowiadań, antologia) i wariantów gatunku (science-fiction, fantasy, horror, inne; podział uzupełniony tagami: groza, hard sf, historia alt., humor, kryminał, magia, młodzież, Polska, postapo, socjo sf, space opera, thriller, urban fantasy, wojna, współczesność). Mimo oczywistej niekompletności (brak wielu autorów, szczególnie z zakresu literatury dawnej; jedno – zapewne przypadkowo wybrane – wydanie opisane w sposób rudymentarny: nazwa wydawnictwa, data wydania) stanowi niezły przegląd polskich dokonań, zwłaszcza najnowszych, w tej dziedzinie. Unaocznia szybkość reakcji polskiego rynku wydawniczego – „Ledwie 29 dni po premierze światowej”, zauważa z uznaniem jeden z fanów, wpisując do bazy powieść *Echoprakcja* Petera Wattsa⁸; rok 2015 przynosi dwa inne przykłady tego typu.

Szczegółowością i kompletnością przewyższa go dostępna w Internecie *Bibliografia polskich wydań utworów Juliusza Verne'a*⁹, prowadzona przez Andrzeja Zydorczaka, obecnego wiceprezesa Polskiego Towarzystwa Juliusza Verne'a, oparta na uzupełnionej przezeń bibliografii opracowanej przez Winicjusza Łachacińskiego¹⁰, uzupełniana na bieżąco, czerpiąca w dużej mierze z prywatnych zbiorów członków Towarzystwa. Rozbudowanemu opisowi towarzyszy numer w bibliografii Łachacińskiego, informacja o tym, czy pochodzi z autopsji (a jeśli tak, to czy z kompletnego, czy z niekompletnego egzemplarza), ewentualnie ikonka sygnalizująca nowość lub zmianę. Bibliografia obejmuje także fragmenty utworów zawarte w czasopismach i książkach, wydania (zwykle adaptacje) w językach obcych oraz komiksy, zawiera skany pierwszej, a niekiedy także czwartej strony okładki oraz strony

⁷ <http://www.fantastyka.pl/ksiazki/katalog/w/w/tlumaczenie/0/k>.

⁸ Tłum. Wojciech Próchniewicz, Wydawnictwo Mag, Warszawa 2014, [on line] <http://www.fantastyka.pl/ksiazki/opis/970> – 3.05.2015, wpis z 31.07.2014.

⁹ <http://vernez.republika.pl>.

¹⁰ *Juliusz Verne w Polsce*, oprac. Andrzej Kempa i Winicjusz Łachaciński, Łódź, 1986, *Bibliografia polskich przekładów utworów Juliusza Verne'a* / [Winicjusz Łachaciński, Andrzej Zydorczak], Pruszków, [1998].

tytułowej. Oferuje możliwość przeszukiwania według tytułów, serii wydawniczych, roku wydania tekstu docelowego (od roku 2001). O jej wysokim poziomie świadczy pozytywna ocena Biblioteki Narodowej wyrażona w związku z uwagami Towarzystwa dotyczącymi zanizania przez BN statystyk wydawniczych w zakresie wydań książek Juliusza Verne'a¹¹. Towarzystwo prowadzi także *Bibliografię polskojęzycznych publikacji poświęconych Juliuszowi Verne'owi*¹² i wydaje własną serię przekładów utworów Verne'a, „Biblioteka Andrzeja”.

Wszystkie wymienione powyżej bibliografie posiadają wiele zalet, a zarazem pewne wady. W każdej z nich opis bibliograficzny jest skonstruowany inaczej. Oto trzy przykłady dotyczące utworów dramatycznych:

BECKETT Samuel
(13 IV 1906 – 24 XII 1989)

2. Końcówka. Dr

Fin de partie

[Prem.]: 3 IV 1957, Royal Court Theatre, Londyn

[Wyd.]: 1957

[Tlum.]: Julian Rogoziński

[Teatr]: Poznań PZATE (Rogoziński) 1957

[Druk]: (Rogoziński) „Dialog” 1957 nr 5

[Egz. teatr]:

Dramat obcy w Polsce, t. A-K, s. 67

DE' CALZABIGI RANIERI (1714-82)

Orfeo ed Euridice, opera w 3 a. (muz. C. W. GLUCK)

M. MODRAKOWSKA, *Orfeusz*. Grano: Gdańsk 1962. Egz.: CBN 7/libr. Druk:

[-]

D. SAWKA, *Orfeusz* (przekład fil.; napisy). Grano: [-]. Egz.: Sawka. Druk: [-]

Od Dantego do Fo, s. 413

205. *Dwaj szlachcice z Werony* [utwór dramatyczny] / William Shakespeare; [posł. Juliusz Kydryński; konsult. szekspirolog. Anna Staniewska]. – Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1979. – 156 s. – (Dzieła / William Shakespeare; w przekł. ...)

Wyd. w: *Komedie. 1* / William Shakespeare; [il. H. C. Selous]. – Kraków: Wydawnictwo „Zielona Sowa”, cop. 2004. – (Dzieła wszystkie / William Shakespeare; t. 2). – S. 5-100

¹¹ Por. https://www.facebook.com/JuliuszVerne?_rd_rdr=p – 2.11.2015, wpis z 10.04.2015.

¹² <http://www.ptjv.pl/>.

Rec.: *Biblioteka szekspirowska* / K.G. // Trybuna Ludu. – 1979, nr 157 (8 VII), s. 6; *Dwaj panowie z Krakowa contra dwom panom z Werony* / Bohdan Drozdowski // Literatura. – 1980, nr 4, s. 14, il. (wyd. w: *List otwarty do...* / B. Drozdowski. – Warszawa: Wydawnictwo „Książka i Wiedza”, 1985. – S. 171-186); *Wielce Szanowny Panie Redaktorze* / Bohdan Drozdowski // Literatura. – 1980, nr 12, s. 15; *Wielce Szanowny Panie Redaktorze* / Artur Sandauer // Literatura. – 1980, nr 7, s. 15.

Maciej Słomczyński (1922-1998). Bibliografia, s. 43

Scalenie tych bibliografii byłoby niemożliwe lub bardzo trudne, są niekompatybilne. A przecież istnieją normy opisu bibliograficznego! Polska norma PN-82/N-0152.01 *Opis bibliograficzny. Książki* oparta na międzynarodowej obowiązuje od 1984 r.; liczba szczegółowych norm w tym zakresie doszła niedawno do osiemnastu¹³. Ponadto większość wspomnianych bibliografii istnieje w postaci utrwalonej, papierowej lub pliku PDF, uniemożliwiającej lub utrudniającej szybkie przetwarzanie, zaś nawet te dostępne w postaci arkusza kalkulacyjnego lub bazy danych mają ograniczone możliwości sortowania i przeglądania.

Za wzorcową bazę danych transferu literackiego uważam sporządzoną przez francuską przekładoznawczynię Danielle Risterucci-Roudnicki przy pomocy informatyka Francis Segonda bazę *Nausikaa. La réception de la littérature française en RDA (1945-1990). Une bibliographie de transfer* [Nauzykaa. Recepcja literatury francuskiej w NRD (1945-1990). Bibliografia transferu], Éditions de la Maison des sciences de l'homme, Paris 2010¹⁴.

Bazę tę, dużą, lecz nie gigantyczną – niespełna 2500 rekordów i 90 000 słów – obejmującą przekłady z jednego języka dokonane w obrębie tworu politycznego ograniczonego przestrzennie i czasowo, istniejącego przez niespełna 45 lat, wyróżniają trzy cechy: szczegółowość opisu, obecność nietypowych paratekstów oraz możliwość dostosowania do indywidualnych zainteresowań badacza.

Hipertekstowe rekordy złożone z 32 pól zawierają ważne dla przekładoznawcy dane ilościowe, jakościowe i chronologiczne z zakresu produkcji i transferu:

¹³ Wykaz aktualnych norm znajduje się na stronie Polskiego Komitetu Normalizacyjnego: <http://www.pkn.pl>.

¹⁴ <http://www.nausikaa.org>. Na początku roku 2016 dostęp do strony internetowej wymagał jeszcze podania hasła, wkrótce baza ma zostać udostępniona bezpłatnie.

- selekcja: nazwisko autora, narodowość autora, tytuł docelowy, tytuł wyjściowy, tytuł wybranego fragmentu (w przypadku antologii), tekst pełny lub fragment;
- transfer ekonomiczny: licencja, prawa w państwie przyjmującym;
- pośrednictwo: tłumacz, autor paratekstu, natura paratekstu, ekspertyza (opinia cenzora, decyzja końcowa), opis dokumentów transferu;
- dystrybucja: nośnik (książka, czasopismo, antologia), wydawca w państwie przyjmującym, seria, rok wydania w państwie przyjmującym, wiek publikacji tekstu wyjściowego, liczba wydań, nakład, gatunek, liczba stron, cena sprzedaży; dane dotyczące czasopisma: tytuł, redaktor naczelny, komitet redakcyjny, rodzaj artykułu (publikacja poprzedzająca wydanie utworu, przekład artykułu, artykuł napisany w języku czasopisma, recenzja); dane dotyczące antologii: nazwisko autora, tytuł antologii, tytuł wybranego fragmentu, kombinatoryka antologiczna (lista autorów zamieszczonych w antologii), nazwisko autora przedmowy lub posłowie, nazwisko autora antologii;
- produkcja: tytuł wyjściowy, temat, rok wydania w kraju wydania;
- recepcja: sygnatury bibliotek, nagrody literackie.

Baza zawiera zdigitalizowane parateksty dwojakiego rodzaju: periteksty, to jest przedmowy i posłowie, a także epiteksty, recenzje (*Gutachten*) niezbędne do uzyskania pozwolenia na publikację, wykonywane przez pracowników lub współpracowników wydawnictwa oraz przez ekspertów zewnętrznych. W czasach NRD należały do informacji niejawnych; Risterucci-Roudnicki dotarła do 161 recenzji utworów literatury francuskiej, pochodzących z archiwów państwowych i prywatnych.

Zawartość bazy, włącznie z paratekstami i ze wstępem, można przeszukiwać w sposób klasyczny, według nazwisk, dat oraz innych ciągów znaków, także z zastosowaniem operatorów boolowskich. Można też, co stanowi o jej oryginalności, przeszukiwać dane przedstawione za pomocą Java Script według zawartości pól „Autor”, „Kraj”, „Tytuł”, „Nośnik: książka, antologia, czasopismo, rękopis, nieopublikowane”, „Rok publikacji”. Tytułem przykładu, badacz zainteresowany polityką wydawniczą w państwie totalitarnym i cenzurą filtruje bazę według kategorii „Nośnik: nieopublikowane”. Otrzymuje 57 wyników. Informacji o przyczynach braku publikacji szuka na pierwszym miejscu w recenzjach.

Okazuje się, że recenzje negatywne dotyczą przede wszystkim autorów średniej klasy (np. Bordier, Cardinal, Croussy, Débray) i motywowane są niską jakością tekstu, zaś poprawność ideologiczna nie przesądza o wydaniu zgody: w 1980 r. recenzent o kryptonimie ASS dyskwalifikuje jako „nieprawdziwą” powieść *Le Chasseur des têtes* Guy Croussy’ego, której bohaterowie walczą o poprawę warunków pracy robotników w przemyśle włókienniczym. Wyrafinowany styl i gry narracyjne nie są uważane za przeszkodę, chociaż w ocenie z 1978 r. powieści Jeanne Champion *Les Gisants* recenzent XSS konkluduje:

Mit dieser Schlußpointe disqualifiziert sich das Buch selbst als brauchbarer Krimi. Denn hier wird nicht in logisch stringenter Kombination ein Fall erhell, eine Denkarbeit, an der sich auch der Leser aktiv beteiligen kann und die ihn daher befriedigt, sondern die Autorin hat dem Leser nur in willkürlicher Manier einen Tatbestand vorenthalten, um sich damit die Möglichkeit für ihr gesamtes – überflüssiges – Erzählunternehmen zu schaffen. Das enttäuscht nicht nur, sondern macht auch gereizt.

Związek między opinią autora recenzji a decyzją urzędu cenzorskiego nie jest jednak oczywisty. Zgody na publikację nie otrzymało 27 tekstów zaopiniowanych pozytywnie, w tym utwory pisarzy wybitnych, takie jak *Les Mandarins* Simone de Beauvoir, opinia z 1984 r., *Voyage au bout de la nuit* Louisa-Ferdinanda Céline’a, 1975, czy *La vie. Mode emploi* Georges’a Pereca, 1979. Risterucci-Roudnicky odnotowuje, że nie doszło do publikacji 27 z 122 tekstów zaopiniowanych pozytywnie, zaś 8 z 39 tekstów zaopiniowanych negatywnie ujrzało światło dzienne [Risterucci-Roudnicky, 2010: 21]. Ocenę sytuacji utrudnia fakt, że utworom zamieszczonym w bazie towarzyszy tylko jedna z dwóch wymaganych recenzji, a badaczka nie wyjaśniła trybu postępowania urzędu cenzorskiego w przypadku rozbieżnych opinii; nie wiadomo także, jaki wpływ na końcową decyzję miało istnienie niemieckiego przekładu opublikowanego w RFN.

Wśród tekstów, które mimo pozytywnej opinii wydanej w roku 1981 nie otrzymały zgody na publikację, znajdują się trzy sztuki Eugène’a Ionesco: *La Cantatrice chauve*, *La Leçon* i *Tueur sans gages*. Przeszukanie bazy według nazwiska dramaturga pozwala na sprawdzenie, czy jakkolwiek tekst tego autora został opublikowany w NRD. Owszem, *Die Nashörner (Rhinocéros)*, „najbardziej konkretna” sztuka Ionesco,

ukazała się obok sztuk Arthura Adamova, Jeana Anouilha, Jeana Giraudoux, Armanda Salacrou i Jeana-Paula Sartre'a w antologii *Französische Dramen*, Volk und Welt, Berlin, wydanej po raz pierwszy w 1968 r. w nakładzie 15 000 egzemplarzy, wznowionej rok później w nakładzie 10 000 egzemplarzy, opatrzonej posłowiem o marksistowskiej poetyce i zachowawczym wydzwiewku, krytycznym wobec autorów teatru absurdu, stanowiącym być może element gry z cenzurą typowej dla rynków wydawniczych w krajach o ograniczonej swobodzie wypowiedzi. Przykład ów może wskazywać na to, że antologia, uznane w historii literatury medium prezentacji tekstów dramatycznych, została w tym przypadku wykorzystana do przeszmuglowania do literatury przyjmującej tekstów, które nie miały możliwości zaistnienia w postaci swoistej. Ogląd pozostałych antologii obecnych w bazie mógłby dostarczyć kolejnych argumentów na rzecz tej hipotezy lub przeciw niej.

Zaawansowanym badaczom *Nausikaa* oferuje możliwość pracy na danych przedstawionych w postaci surowej, w kodzie ASCII. Możliwości przeszukiwania zależą tu już tylko od indywidualnych zainteresowań badacza i jego biegłości w poruszaniu się w tym środowisku, ewentualnie od umiejętności pozyskania wsparcia ekspertów. Typowym przykładem zastosowania tego trybu pracy jest ustalanie i obserwacja prawidłowości i anomalii dla wielkich korpusów, dla megadanych.

Na potrzeby pewnego projektu międzynarodowego zostałam poproszona o podanie średniego odstępu czasowego między publikacją dzieła literackiego w języku wyjściowym a publikacją polskiego przekładu. W żadnym z dostępnych mi źródeł nie znalazłam takiego wskaźnika. Stworzyłam więc, na podstawie *Encyklopedii literatury światowej* [Maślanka, 2005], tabelę w programie Excel z zestawieniem najważniejszych dzieł literatury światowej XX w. tłumaczonych na język polski, która to tabela liczyła 140 rekordów, zawierających pola takie jak „Rok wydania tekstu wyjściowego” i „Rok wydania polskiego przekładu”. Następnie utworzyłam kolumnę wyliczaną „Odstęp w latach”, której wartość oznaczyłam jako różnicę wartości poprzednich kolumn. Po otrzymaniu informacji o odstępie czasowym dla każdego utworu obliczyłam średni odstęp; wyniósł 12,6 roku. Sam w sobie mało interesujący, wskaźnik ów jest pożyteczny dla celów porównawczych, w zestawieniu z tym samym wskaźnikiem dla grupy państw. Dla mnie ciekawsza okazała się obserwacja anomalii, wartości ekstremalnych oraz refleksja nad nimi.

Lektura początkowych pozycji listy uporządkowanej według odstępu między datą publikacji tekstu wyjściowego a datą publikacji polskiego przekładu ukazuje szybkie tempo, w jakim wiele arcydzieł literatury światowej zostało wprowadzonych do polskiego systemu literackiego.

Tytuł tekstu wyjściowego	Nazwisko, imię autora	Rok wydania t.w.	Tytuł polskiego przekładu	Rok wydania p.p.	Odstęp w latach
<i>Fin de partie</i>	Beckett, Samuel	1957	<i>Końcówka</i>	1957	0
<i>Bolszaja elegija Johnu Donne' u</i>	Brodski, Josif	1963	<i>Wielka elegia dla Johna Donne' a</i>	1963	0
<i>Odin dien Iwana Dienisowicza</i>	Sołżenicyn, Aleksander	1962	<i>Jeden dzień Iwana Denisowicza</i>	1962	0
<i>Chożdienije po mukam</i>	Tołstoj, Aleksy	1946	<i>Droga przez mękę</i>	1946	0
<i>Mastier i Margarita</i>	Bułhakow, Michaił	1968	<i>Mistrz i Małgorzata</i>	1969	1
<i>Doktor Żiwago</i>	Pasternak, Boris	1958	<i>Doktor Żywago</i>	1959	1
<i>Arc de Triomphe</i>	Remarque, Erich Maria	1946	<i>Łuk Triumfalny</i>	1947	1
<i>Homo Faber</i>	Frisch, Max	1957	<i>Homo Faber</i>	1959	2
<i>Heart of the Matter; The</i>	Greene, Graham	1948	<i>Sedno sprawy</i>	1950	2
<i>Barabbas</i>	Lagerkvist, Pär B.	1951	<i>Barabasz</i>	1953	2
<i>Confieso que he vivido</i>	Neruda, Pablo	1974	<i>Wyznaję, że żyłem</i>	1976	2
<i>Animal Farm, The</i>	Orwell, George	1945	<i>Folwark zwierzęcy</i>	1947	2
<i>Archipelag Gulag</i>	Sołżenicyn, Aleksander	1973	<i>Archipelag Gulag</i>	1975	2
<i>Oeuvre au noir, L'</i>	Yourcenar, Marguerite	1968	<i>Kamień filozoficzny</i>	1970	2

Wyjaśnienie przyczyn tego zjawiska wymaga wiedzy historyczno-literackiej. Można domniemywać, że decydowały o tym zainteresowanie i możliwości literatury przyjmującej, niekiedy przypadek, jednakże

już pierwszy ogład listy pokazuje, że na jej czele plasują się teksty o znaczeniu ideologicznym, autorstwa dysydentów rosyjskich i George'a Orwella, z których większość została wydana w Paryżu przez Instytut Literacki, w serii „Biblioteka Kultury”. O wydawcę *Jednego dnia Iwana Denisowicza* dopytywał się sumienny i nieufny koordynator wspomnianego projektu, kwestionując zarazem datę polskiego wydania jako zbyt wczesną, skoro tekst wyjściowy został opublikowany pod koniec roku 1962. Po przeprowadzeniu pogłębionej kwerendy ustaliłam, że opowiadanie ukazało się po raz pierwszy w rosyjskim czasopiśmie literackim *Nowyj Mir* w listopadzie 1962 r., zaś w Polsce już miesiąc później, także w czasopiśmie, lecz nie specjalistycznym, a ogólnym: w *Polityce*, w odcinkach, pierwszy odcinek w grudniu 1962 r., ostatni wiosną 1963 r., w przekładzie Ireny Lewandowskiej i Witolda Dąbrowskiego. Jak twierdzi Lewandowska, informację o publikacji w ZSRR „ktoś ze znajomych” wyczytał w radzieckim czasopiśmie literackim *Literaturna Gazieta*, członkowie redakcji *Polityki* natychmiast sprowadzili ten numer, a decyzję o tłumaczeniu i druku podjął ówczesny zastępca redaktora naczelnego Michał Radgowski. Ukazanie się takiego tekstu spowodowało, że liczba sprzedanych egzemplarzy lawinowo wzrosła, zaniepokojeni decydenci zażądali, by jak najszybciej skończyć druk całości, tłumacze przyspieszyli pracę; sami przyznają, że jakość przekładu wykonanego w podobnych warunkach pozostawiała sporo do życzenia. Szczególnie trudny do zrozumienia i odtworzenia okazał się socjolekt postaci, mowa łagrowa nieznaną wówczas i w Rosji, i w Polsce, o strukturze podobnej do lagerszprachy z hitlerowskich obozów koncentracyjnych, lecz oparta na innym substracie językowym [Wojciechowski, 2008: 14]. Podobny pośpiech towarzyszył – z uszczerbkiem dla jakości – tłumaczeniu na język polski dystopii George'a Orwella *1984*, na które Juliusz Mieroszewski otrzymał od wydawcy Jerzego Giedroycia zaledwie dwa i pół miesiąca [Laurent, 2013]. O tych zbyt krótkich terminach rzadko wspominają krytycy przekładów powieści Orwella.

Uzyskany przeze mnie wynik 12,6 roku dotyczy niedużej grupy arcydzieł. Dostęp do bibliografii literatury tłumaczonej na język polski przedstawionej w kodach ASCII pozwoliłby na ustalenie tego i innych wskaźników dla różnych typów literatury, dla poszczególnych gatunków, okresów, wydawnictw i autorów.

Czy rzecz taka jest możliwa? Czy któraś z największych polskich bibliotek – Narodowa lub Jagiellońska – udostępniłaby bazy danych stanowiące podstawę katalogów? A co z przekładami innymi niż opublikowane? Zwłaszcza krążącymi w bezmiarze sieci? Konieczne są alternatywne bibliografie, alternatywne narzędzia... Dla tłumaczeń przysięgłych jest to być może kwestia niezbyt dalekiej przyszłości, gdyż zapowiedź cyfryzacji sądów pozwala oczekiwać, że zostaną wprowadzone repertoria elektroniczne, a wszystkie dane o tłumaczeniach przysięgłych znajdą się w systemie, rzecz jasna o ograniczonych prawach dostępu. A spisy dzieł kultury innych niż czysto tekstowe, np. audiowizualnych: filmów, gier wideo? Czy do sfery projektów, czy marzeń zaliczyć trzeba wizję ogólnoswiatowej bazy tekstów kultury imienia Jorge Luisa Borgesa? Z drugiej strony, czy dostęp do megadanych okaże się spełnieniem marzeń, czy koszmarem badacza?

Bibliografia

Laurent, M. (2013), „L’Institut Littéraire de Maisons-Laffitte et sa politique de traduction”, *Synergies Pologne*, 10: *Résonances de la traduction: littérature, culture, histoire*, Sylvains les Moulins, s. 81-98.

Maślanka, J. (red.) (2005), *Encyklopedia literatury światowej*, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków.

Siwek, R. (2004), „O kłopotliwej bibliotece, efemerycznych bibliografiach i katalogach”, *Konspekt*, 19, Kraków, [on-line] <http://www.wsp.krakow.pl/konspekt/19/siwec.html> – 23.06.2015.

Wojciechowski, M. (2008), „Sołżenicyn w druku, nakład «Polityki» rośnie”, rozmowa z Ireną Lewandowską, *Gazeta Wyborcza*, 5.08.2008, s. 14, [on-line] http://wyborcza.pl/1,75475,5554947,Solzenicyn_w_druku__naklad__Polityki_rosnie_.html#ixzz3B6WrPITg – 5.05.2015.

STRESZCZENIE

Autorka omawia zawartość i strukturę dwudziestu polskich bibliografii literatury tłumaczonej, od cząstkowych (dotyczących jednego autora, takich jak *Maciej Słomczyński (1922-1998)*). *Bibliografia*, oprac. Monika Kucharczyk-Kubacka, 2008; jednej epoki, np. *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski*

1945-1980, red. Stanisław Bębenek, 1983; jednego rodzaju, np. *Od Boccaccia do Eco. Włoska proza narracyjna w Polsce (od XVI do XXI wieku)*, oprac. Jadwiga Miszalska, Monika Gurgul, Monika Surma-Gawłowska, Monika Woźniak, 2011) po ogólnosiwiatowe, takie jak *Index Translationum*. Doceniając niezaprzeczone zalety każdej z nich, ubolewa nad brakiem bibliografii umożliwiającej zaawansowane studia w zakresie transferu, wzorowanej na dostępnej w internecie *Nausikaa. La réception de la littérature française en RDA (1945-1990)*. *Une bibliographie de transfer* Danielle Risterucci-Roudnicky, 2010.

Słowa kluczowe: bibliografia literacka, bibliografia literatury tłumaczonej, przekład literacki, transfer literatury, literatura tłumaczona na język polski

SUMMARY

Norms for a Bibliography of Literature Translated

The article examines the contents and the structure of twenty bibliographies of foreign literature translated into Polish, from partial ones (those concerning one single translator, like *Maciej Słomczyński (1922-1998)*. *Bibliografia*, by Monika Kucharczyk-Kubacka, 2008; one epoch, like *Bibliografia literatury tłumaczonej na język polski 1945-1980* by Stanisław Bębenek, 1983; one genre, like *Od Boccaccia do Eco. Włoska proza narracyjna w Polsce (od XVI do XXI wieku)* by Jadwiga Miszalska, Monika Gurgul, Monika Surma-Gawłowska, Monika Woźniak, 2011) to global, like *Index Translationum*. While highly appreciating the qualities of each bibliography, the article regrets the absence of an bibliography permitting the advanced studies on literature transfer, on the model of *Nausikaa. La réception de la littérature française en RDA (1945-1990)*. *Une bibliographie de transfer* by Danielle Risterucci-Roudnicky, 2010, accessible in the internet.

Key words: bibliography of literature translated into Polish, bibliography of literature translated, literary translation, foreign literature transfer